

<http://www.uludagsozluk.com> [20.01.2011]
<http://www.webhatti.com/> [21.01.2011]
<http://www.dogancanulker.com> [21.01.2011]
<http://www.turizm gazetesi.com> [21.01.2011]
<http://www.htspor.com> [21.01.2011]
<http://forum.donanimhaber.com> [21.01.2011]
<http://yenisafak.com.tr> [21.01.2011]
<http://forum.memurlar.net> [21.01.2011]
<http://www.haber7.com> [21.01.2011]
<http://www.sutlas.gen.tr> [21.01.2011]
<http://muhaçirin.blogcu.com> [21.01.2011]
<http://www.haberx.com> [21.01.2011]
<http://forum.haber.gen.tr> [21.01.2011]
<http://www.radikal.com.tr> [21.01.2011]
<http://www.derkenar.com> [21.01.2011]
<http://mavimelek.com> [21.01.2011]
<http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=932> [07.01.2011]
<http://karakitap.net/v1/content/view/3281> [07.01.2011]
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/12221460.asp> [07.01.2011]
<http://haber.gazetevatan.com/0/131144/1/Gundem> [08.01.2011]
http://www.catestermik.com/index/haber_c.html [08.01.2011]
<http://www.milliyet.com.tr/2007/08/22/guncel/agun.html> [06.01.2011]
<http://www.milliyet.com.tr/2008/01/25/guncel/axgun02.html>
 [01.01.2011]
<http://www.milligazete.com.tr/makale/ezber-bozmak> [01.01.2011]
<http://www.nazlimcafe.com/guzel-sozler/manyak-sozler.html>
 [06.01.2011]
http://forum.donanimhaber.com/m_35524330/tm.htm [06.01.2011]
http://www.firaset.net/hikaye_detay.php?&Hikaye_ID=2959
 [04.01.2011]
<http://www.haberpan.com/haber/pkknin-sokak-eylemcisi-tefecilerin-elebasisi-cikti> [08.01.2011]
<http://haliltekiner.blogspot.com/2010/03/manyak-guzel-bir-kz-gordum.html> [06.01.2011]

Bafra'daki Drama Göçmenleri Ağzında Yaşayan Zarf-Fiiller

İlknur KARAGÖZ*

0. Giriş

Zarflar yüklemi yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve sebep bildirerek tamamlayan unsurlardır. Söz diziminde bu işlevle kullanılan birimler ya yer, yön, nitelik, miktar veya zaman adlarıdır ya da bazı gramatikal işleyişlerle oluşturulan geçici zarflardır. (Gülsevin 2001: 125-126).

Türkçede geçici zarf dendiğinde ilk akla gelenler, asıl zarf-fiil ekleri olarak bilinen *-(y)A / -(y)I, -(y)U, -(y)ArAK, -(y)Ip / -(y)Up, -(y)Inca / -(y)Unca, -(y)All, -mAdAn, -ken* eklerinden birinin fiile getirilmesiyle oluşan zarf-fiillerdir. Ancak dilde “aslen zarf-fiil eki olmayan bazı ek ve/veya edatların birleşmesi ile oluşturulan ‘geçici zarf’ yapıları”na da rastlamak mümkündür. Aslen zarf-fiil eki olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya bazı ek/ler ile edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu bu yapılar *quasi gerundium* /birleşik zarf-fiil denir. (Gülsevin 2001: 127) “Quasi gerundium, tam zarf-fiil değil de hemen hemen zarf-fiil olabilecek bir yapı; ya da aşağı yukarı zarf-fiil sayılabilecek bir yapı demektir.” (Gülsevin 2001: 128)

Ek+ek birleşmesi sonucu ortaya çıkan birleşik zarf-fiiller; *-mAksIzIn* (*<-mAksIz+In*), *-mAklA* (*<-mAksI+ile*), *-mAslYlA* (*<-mAksI+y+IA*), *-DIkçA* (*<-DIk+çA*), *-cAsInA* (*<-cA+sI+n+A*), *-IrcAsInA*, *-mİşcAsInA*, *-AcAkAsInA*, *-mAcAsInA*, *-mAmAcAsInA*, *-dİktAn*, *-dİğIndAn* (*<-dİk+I+n+dAn*), *-dİktA*, *-dİğIndA* (*<-dİk+I+n+dA*), *-İşIndA* (*<-İş+I+n+dA*), *-AsIyA* (*<-AsI+y+A*) vb.dir. (Korkmaz 2003: 984-1038) Bu birleşikleri oluşturan eklerin her biri, kendi aslı işlevlerini terk edip yoğrularak tek bir görev üstlenmiş ve eklendiği fiili geçici zarf haline getiren birleşik bir yapı oluşturmuştur. (Gülsevin 2001: 127).

-(y)All beri, *-mAK+(i)la* birlikte, *-mA+iyelik+dAn* dolayı, *-(y)AcAK* gibi, *-(y)AcAK+ iyelik* için, *-mAK+ tan (i)se*, *-(y)An+A* kadar, *-DI + kişi mI* vb. gibi birleşik fiiller de ek + edat birleşmesiyle ortaya çıkan birleşik zarf-fiillerdendir.

Standart dilde sıklıkla kullanılan bu zarf-fiillerin yanı sıra Anadolu ve Rume- li ağzlarında da çok sayıda zarf-fiil ekiyle karşılaşılır. Nitekim Leylâ Karahan, 1996 yılında yayımladığı “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Bazı Zarf-fiil Ekle-

* Yrd. Doç. Dr., OMÜ, Eğt. Fak., Türkçe Eğitimi Böl., ikaragoz@omu.edu.tr

ri” adlı araştırmasında pek çok lisans ve yüksek lisans düzeyinde tezden de faydalanarak, o gün itibariyle Anadolu ağızlarına ilişkin mevcut malzemeyi tarayarak, karşılaştığı zarf-fiil eklerini yapı ve işlevleri açısından sınıflandırmıştır.

Karahan, “Anadolu ağızlarında zaman, tarz, sebep, amaç, ilgi, şart vb. anlamlarda zarf-fiiller yapan ve yazı diline göre kısmen veya tamamen yapı değişikliği gösteren” (1996: 205) bu ekleri; *zarf-fiil eklerinden değişmiş veya genişlemiş olanlar*, *sıfat-fiil eklerinden genişlemiş olanlar*, *isim-fiil eklerinden genişlemiş olanlar*, *arkaik yapı ve anlam özelliği taşıyanlar* ve *diğer zarf-fiil ekleri* olmak üzere dört başlık altında toplamıştır. Karahan’ın çalışmasından sonra Anadolu ağızlarındaki zarf-fiiller, iki yüksek lisans tezinin de konusunu teşkil etmiştir. (bk. Taşçı 2003, Sezer 2006).

Son dönemde Anadolu ağızlarının yanı sıra Rumeli bölgesinde konuşulan ağızlar ile çeşitli göçler sebebiyle Anadolu’ya yerleşen Balkan Türklerince konuşulan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır. Çünkü göçmen Türk ağızları ses, şekil ve söz varlığı unsurları açısından farklılıklarıyla, yerli ağızların yanında, yaşamaya devam ediyor.

Samsun’da yaşayan Balkan Türk göçmenlerinin ağızlarını incelemek üzere başlattığımız *Samsun Göçmen Türk Ağızları* adlı çalışma dolayısıyla Bafra ve köylerinde (Aktekke, Asar, Kapıkaya, Yeniköy (Kostanuşağı / Kostantınuşağı), Sarıköy, Sarıkaya, Selemelik) yaptığımız derlemelerde, Anadolu ağızlarında kullanılan biçimlerden farklı olarak tespit ettiğimiz bazı zarf-fiil biçimleri bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmaya kaynaklık eden göçmen ağzı, Yunanistan’ın Drama kazasından gelenler tarafından konuşulur.

1. Drama Göçmenleri Ağzında Yaşayan Zarf-Fiiller¹

1.1 Asıl Zarf-Fiiller

Drama göçmenleri ağzında asıl zarf-fiillerden -IncA ve -ken, çeşitli varyantlarıyla nöbetleşe kullanılır.

Bu zarf-fiiller geçici zarf işleviyle tek başına ve doğrudan kullanılabildiği gibi başka sözcüklerle zarf-fiil öbeği oluşturarak da kullanılır. Her iki durumda da bir fiil kök ya da gövdesinin zarflaşması söz konusudur.

1.1.1 -IncA -IncAydI -IncAydIn (< -IncA i-di -n)

“Eski Türkçenin -gInçA zarf-fiilinden ses değişimleriyle gelişen” Korkmaz 2003: 10049 -IncA zarf-fiili Anadolu ağızlarında “-incaz(s), -incası, -incasıl,

-incan, -incana, -incam, -incama, -incak, -incakın, -incalık, -incayadan vb.” (Karahan 1996: 210-214) biçimleriyle, Doğu Trakya ağızlarında “-incasına” (Günşen 2008: 442) biçimiyle kullanılır. Drama göçmenleri ağzında ise zaman bildiren bu zarf-fiil i- fiilinin, ekleşmiş ve kalıplaşmış, görülen geçmiş zaman çekimi (*i-di* > *-(y)di*) ile genişletilmiş ve pekiştirilmiştir: -IncAydI. -IncAydIn biçiminde ise ekteki pekiştirmeye -n’nin de katıldığı görülür. Burada ek-fiil, şüphesiz, ek kalıplaşması yoluyla pekiştirme işlevi üstlenmiştir.

“baba öldü ana *kalınca* aldılar annelerini” (Aktekke)

“bizimkiler razı *gelmeince* dediğimiz kararı *bekleince* dediler” (Aktekke)

“dıramaya onnar, *inince* köv kalmış bomboş” (Sarıkaya)

“buraları *béyanmemiş büyüklermiz gelinceydi*” (Aktekke)

“onnar, *ölünceydi* burda kayınvalide, başladılar sıkıştırmaya” (Aktekke)

“bu ev *oluncaydı* buna *geçinceydi* o eski evi kaldırdık ordan” (Aktekke)

“ışdâ şini *dëim* onara da hüküm kalmadı bunnar *çıkcaydı*” (Aktekke)

“ikisinin bir *kâadları çıkcaydın* buranın mûtarı yardım etti” (Aktekke)

1.1.2 -KA -KAn -KAydI (< -KA i-di-n)

Uyum dışı eklerden biri olarak bilinen fakat ağızlarda genellikle uyuma bağlanan ve zaman bildiren zarf-fiiller yapan -ken’in Anadolu ağızlarında (-ka/-ke, -kana/-kene, -kenez, -kenezleyin, -kanak/kenek, -kanam/-kenem, -kenelik, -kenelicek, -kanları/-kenleri (Karahan 1996: 216-219); -h h h (Aydın 2000: 639-645)) olduğu gibi Drama göçmenleri ağzında da çeşitli varyantlarıyla karşılaşırlar; -KA; -KAn; -KAnA; -KAydI ve -KAydIn biçimleri bu ağızda nöbetleşe kullanılmaktadır.

Pekiştirme işlevli de olsa genişleme temayülünün yüksek olması, Karahan’ın da işaret ettiği üzere, bu zarf-fiilin eskicil bir -KA biçiminden geliştiği ihtimalini kuvvetlendiriyor. (1996: 216-219)

“ben nişanlıka *kaynanam* öldü” (Aktekke)

“ceviz âcı dikiliK bu bâçenin içinde yâ *ekerke* bõle deildi” (Sarıkaya)

“peşin orda *gelinke* annen orda oturdu” (Aktekke)

“çou ölmüş orda bobamın bobası da samsunda ölmüş *gelike*” (Selemelik)

“bizi yandan *duyarke* bunnar kavğa mı ediyo der.” (Kapıkaya)

“dedem *gelikene* seksensekiz koyun getirmiş yunanisdandan” (Yeniköy)

“filan yerden *geçerkene* bunnar saklanmıŞlar” (Sarıköy)

“annanne *sâkaydı* gelirdi” (Aktekke)

“...ama nerde köy yerinde *çalışırkaydı*...” (Aktekke)

¹ Drama göçmenleri ağzında tespit edilen zarf-fiiller (Gülsevin 2001)’in sınıflandırması esas alınarak değerlendirilmiştir.

“öle böyle derkeydi iki kök misir kazıyom üçüncü kökde oturuyom uyuyom”
(Aktekke)

“o yana bu yana derkeydi artık ben kararı verdim” (Aktekke)

“bubası yarım ekmek alırdı ona akşam gelirkeydi” (Aktekke)

1.2 Birleşik Zarf-Fiiller

Drama göçmenleri ağzında hem ek + ek birleşmesi hem de ek + edat birleşmesiyle oluşan zarf-fiillere rastlanmaktadır.

1.2.1 Ek + Ek Yapısındakiler

1.2.1.1 -DIKÇAYDI (< -DIK +ÇA i-di)

-DIK sıfat-fiil eki ile +ÇA eşitlik ekinin birleşip kalıplaşması sonucu ortaya çıkan -DIKÇA zarf-fiili birleşik zarf-fiil eklerinden biridir (Gülsevin 2001: 130). “Tekerrür bildiren zarf-fiiller yapan” (Karahan 1996: 224) -DIKÇA, Drama göçmenleri ağzında, tıpkı -İncA zarf-fiilinde olduğu gibi, ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekimiyle pekiştirilmiştir.

“baba öldü ana kalınca aldılar annelerini aldılar izmire misâfirl e gelii şin bur ya geld kçei di” (Aktekke)

1.2.2 Ek + Edat Yapısındakiler

1.2.2.1 -(V)r + şahıs eki -sA (< i-se i-di)

“Eski Türkçedeki -sA(r) ekinden gelişmiş olan -sA eki, şart kipini oluşturan bir ektir. Ancak şart kipi kendi başına bir yargı bildirmediği ve cümlelerin asıl fiilindeki hareketin gerçekleşmesini bir şarta bağladığı için işlev bakımından zarf-fiil görevindedir.” (Korkmaz 2003: 1038; ayrıca bk. (Karahan 2011a: 192-200; 2011b: 227-230:).

Drama göçmenleri ağzında i- fiilinin şart çekiminden eklenen -sA, zarf-fiil işlevinde kullanılmaktadır. Aslında daha çok isim soylu var, yok sözcüklerinden geçici zarflar yapmak için kullanılan bu ek, diğer zarf-fiil eklerinde olduğu gibi, analogi yoluyla i- fiilinin görülen geçmiş zaman çekimiyle genişletilerek pekiştirilmiştir.

“bi cenâzen olusa beklerler onu belki bi âşam oldu geceye denge geldi
horandan toplanıp biri gider bi yanda kalır biri bi yanda kalır”
(Aktekke)

“onun suyunu da bak pirincini neye korsaydın onunna ölçüyösün bi şey korsaydın bi bucuğ koyuyösün yâyı koydun mu tavaya karışdırıyösün”
(Selemelik)

“yemek de get r yomuşlar nerđân get rilerseydi” (Aktekke)

“ne zaman yeter derseydi...” (Aktekke)

“burayı beándilerseydi burada kalsın böyle olsun” (Sarıköy)

“bu giTmez bi yere bejm götürü oraa buraa ne işi varsaydı” (Kapıkaya)

“kaş dene tula binası varsaydı işde hatta o kalan binalardan daa bi tenâ var köyün içinde” (Aktekke)

“bir çalıştık tarlada genâ kim varsaydı” (Aktekke)

“meselâ kimin vakti yoksaydı kapıkayaya kız verdiler bilmem nerêye verdiler heP onnar da para aldılar” (Aktekke)

“koliba da dedim öle saÇdan samandan nêdenseydi” (Aktekke)

“niye sığ sığ gelen bilmeyceg êvin şeyni her, nerdeseydi” (Aktekke)

1.2.2.2 -DI +şahıs eki mI

“Görülen geçmiş zaman kipi kuran -DI ekiyle mI soru” edatının oluşturduğu bu biçim “anlam kayması ile soru özelliğini kaybedip -ınca / -ince ve -dığı zaman zarf-fiillerine paralel bir zaman zarfı özelliği kazanmıştır.” “-ınca ekinde olduğu gibi” -DI mI eki de “asıl fiildeki hareketin gerçekleşme zamanını kendisindeki gerçekleşme zamanına bağlar.” (Korkmaz 2003: 1037). Drama göçmenleri ağzında bu zarf-fiil yapısı bazen zaman bazen tarz bildirmek üzere de kullanılır.

“bıraçacan onu kaynasın bitmee başladı mı şeyi korsun kayma ne korsaydın işde onu ahyosun kapadıyosun” (Selemelik)

“yumurtayı kırdı mı başışın alılar lan tarafından” (Kapıkaya)

“ben isdemedim onun için gönülsüz bi şe oldu mu öledir” (Kapıkaya)

“köy içinde oldu mu o sana gel sen ona gidârsın” (Aktekke)

“biz mkiler mal yapallarmış osmannı devleti kuruldu mu siz burada mal yapacâınız gid n balkannar mal yeri siz oria geçin orası tarım erazisidir... der”
(sarıköy)

“evâlden büyüKler karar gördü mü gerikler de beğneme kaçardı”
(Aktekke)

“gidiyom çabuk geliyom orıya gidersem genâ çoğ candan oldum mu”
(Aktekke)

“onu da dëyo’sürdürecem de genâ ekecem dëyo’geld ler mi yazın herkez bulsun” (Aktekke)

Gülsevin'in işaret ettiği, geçici zarflar yapan “-(y)AcAK + iyelik zaman (kaçacağım zaman)” birleşik zarf-fiil biçimi, Drama göçmenleri ağzında *gidecêzdi mi* (<git-ecek-iz di mi) biçiminde kullanılır.

“biz buradan *gidecêzdi mi* ben m annemin vardı şeyleri tēzsesinin gelinleri gel rdiler derdiler anneme sal çocuğları da bi kere gêt relim bafraya görsünler” (Aktekke)

1.2.2.3 -An + A kadar / kadara (<kadar+a) / kadana; kada

Sıfat-fiil eki, yönelme hal eki ve kadar edatının birleşip kalıplaşması sonucu oluşan ve zaman bildiren bu birleşik zarf-fiil biçimi, Drama göçmenleri ağzında, -Ana kada biçiminde görüldüğü üzere, kadar edatının son sesini düşürerek ya da, -ene kadana biçiminde olduğu gibi son seste -r>-n değişikliği ve pekiştirme işlevli +a ile genişletilerek kullanılmaktadır.

“herkes kendine év ocağ yapmış ama zaman almış yapana *kada*” (Aktekke)

“böle nişan kurarlar ācın üsdüne yımurtayı vurana *gada* gelini vermezler” (Kapıkaya)

“Öle yaşadığ dediler kendimiz iş yapana *kadara*” (Aktekke)

“burda tātā binalarını yakmışlar gelene *kadana* bilmem ne” (Aktekke)

1.2.2.4 - (V)r gibi / gibin (< kip + i + n)

Drama göçmenleri ağzında karşılaşılan birleşik zarf-fiillerden biri de -(V)r sıfat-fiil ekli geçici isimlerin *gibi* edatıyla birleşmesi sonucunda ortaya çıkan -(V)r gibi biçimidir. Birleşği oluşturan edat +n ile genişletilerek pekiştirilmiştir.

“orıya milleti kapamışlar koyun kuzu kapar *gibin*” (Aktekke)

SONUÇ

Bafra ve köylerinde yaşayan Drama göçmenleri ağzında asıl zarf-fiillerden -IncA (-IncAydI -IncAydIn (< -IncA i-di -n)) ve -KA (-KAn KAnA -KAydI (< -KA i-di-n)) nın kullanıldığı tespit edilmiştir. Ek+ek birleşmesiyle oluşan birleşik zarf-fiillerden -dIKçAydI (< -DIK +çA i-di); ek+edat birleşmesiyle oluşanlardan da -(V)r + şahıs eki -sA (< i-se i-di); -DI +şahıs eki mI; -An + A kadar / kadara (<kadar+a) / kadana; kada ve - (V)r gibi / gibin (< gibi+n) yapılarının kullanıldığı görülmektedir.

“Zarflar -yapıları ne şekilde olursa olsun- vurgu isteyen kelimelerdir. Türkçede sesle yapılan vurgunun yeterli olmadığı durumlarda şekil vurgusuna başvurulur ve kelimelerin yeri değiştirilerek, kelime başına veya sonuna bazı pekiştirici öğeler eklenerek vurgu sağlanır.” (Karahan 2011a: 193-194). Drama göç-

menleri ağzında zarf-fiillerin pekiştirici birimlerle genişletildiği görülür. Özellikle -IncAydI, -KAydI asıl zarf-fiil biçimleri ile -DIKçAydI ve -sAydI birleşik zarf-fiil biçimleri ilgi çekicidir. Bunları dikkate değer kılan husus, şüphesiz, çekimsiz fiiller olarak bilinen bu birimlerin pekiştirme işlevli de olsa ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekimiyle genişletilmiş olmasıdır.

Asıl işleviyle kullanılması durumunda ek-fiil yalnız -sA ile birleşip, şartın hikâyesi birleşik kipini oluşturabileceğinden, ek-fiildeki kalıplaşmanın önce bu yapıda gerçekleştiği ve -IncAydI ve -KAydI biçimlerinin analoji yoluyla ortaya çıktığı düşünülebilir.

Asıl zarf-fiiller ile ek+ek birleşmesiyle oluşan zarf-fiiller, bir fiille yalnızca dilin türetme işleyişi çerçevesinde birleşip geçici zarf yapabilir. Bu işleyişin ihtiyacı gidermediği durumlarda ise geçici zarf dizimsel yapıyla oluşturulur. Bu durumda zarf-fiil aynı zamanda öbek kurucu işlev üstlenir ve yapı zarf-fiil öbeği biçiminde adlandırılır. Ek+edat birleşmesiyle oluşan birleşik zarf-fiillerin ise geçici zarf işlevini edat öbeği kuruluşunda gerçekleştirdiği göz ardı edilmemelidir. İster edat öbeği, ister zarf-fiil öbeği yapısında olsun, bu dizimsel yapılar bir fiili geçici zarf konumuna getirirler.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa (2011). "Türkçede Zarf-fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması", *Turkish Studies Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter, p. 55-68, Turkey.
- AYDIN, Mehmet (2000). "Anadolu Ağızlarında iken ken Zarf-fiilinin Kullanımı ve Görevleri", *Türk Dili*, S.588, Aralık, s.639-645.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2004). *Türkçede Fiilimsiler*, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2001). "Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Şubat, C.II, S.2, s.125-143.
- GÜNŞEN, Ahmet (2008). "Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler", *Turkish Studies Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3 Spring, p. 402-470, Turkey.
- KARAHAN, Leylâ (1996). "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-fiil Ekleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan, C.XXXII/1-2, s.205-236.
- KARAHAN, Leylâ (2011a). "Zarf-fiil Eklerinde Genişleme Eğilimi ve -sA(r) Ekinin Yapısı", *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara, s.192-200.
- KARAHAN, Leylâ (2011b). "-sa /-se Eki Hakkında", *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara, s. 227-230.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara.
- SEZER, Önder (2006). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Zarflar ve Zarf Yapımı*, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- TAŞÇI, Yasemin (2003). *Anadolu Ağızlarında Zarf-Fiil Ekleri*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dilde Sadeleşme Işığında Harabat'ta Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Şiirler

Yakup KARASOY*

Timurluların siyaset, kültür ve bilim şehirleri Herat ile Semerkant, 15. yüzyılın ilk yarısında dünyanın en büyük merkezleri durumundaydı. Üç asırdan beri Arap harflerini kullanan Türkler arasında bazı eserleri ata yadigarı Uygur alfabesiyle istinsah etmek de bir moda hâline gelmişti. 15. yüzyılın ilk yarısında Türkistan'da âdeta bir Rönesans yaşıyordu. Hatta bu moda Osmanlıların Edirne sarayına dek etkisini göstermiş ve 2. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet'e (Fatih Sultan Mehmet) Uygur harflerini öğretecek hocalar tutulmuştu. Kutadgu Bilig'in Herat nüshası (1439) işte bu modanın tesiriyle Uygur harfleriyle istinsah edilmiştir (Ercilasun, 2004: 299). Bu doğrultuda düşündüğümüz zaman Uygur alfabesiyle yazılan Toktamış ve Temir Kutluk Yarıkları (14. yüzyıl sonları), Harezmi sahasına ait Miracname'nin Paris Milli Kütüphanesinde bulunan tek nüshası (1436) ile Atebetü'l Hakâyık'ın 1444'te hazırlanan Semerkant nüshasının Uygur harfleriyle yazılmış olması, yine Muhabbetname'nin Uygur harfli nüshasının (1432) mevcut oluşu, ayrıca Harezmi'nin şiirlerinin de 16. yüzyıla ait Uygur harfli bir mecmuada yer alışı Türk dünyası arasında bir köprü vazifesini görmüştür. Cengiz Han'ın torunlarının seferleriyle göçen Türk boyları ağızlarını yazı dili hâline getirmiş ve yeni bir edebî dil oluşturmuşlardır. Ancak farklılaşan yazı dillerine rağmen Türk dünyasının birbiriyle olan bağı kopmamıştır.

Ali Şir Nevâyî'nin Anadolu sahasında çok genç yaşlarından beri tanındığı, Osmanlı devletinin ileri gelenleriyle mektuplaştığı bilinmektedir. Bilhassa Fatih devrinde Anadolu ile Nevâyî'nin bulunduğu Herat çevresi arasında bağlantı kurulmuş, başta Ali Kuşçu olmak üzere pek çok bilgin ve sanatkar İstanbul'a gelmiştir. Bu bakımdan Anadolu kültür çevresinin Çağatay diline yabancı olmaması gerekir (Çavuşoğlu, 1976: 76). Osmanlı sahasında 16. yüzyılda yaşamış Galatalı Seydi Ali Reis'in Çağatayca şiirleri (Eraslan, 1968), yine Osmanlı sahasında Nedim'in, Şeyh Galib'in (Sertkaya, 1970), Ahmed-i Dâî'nin, Fasih Ahmed Dede'nin, Karamanlı Nizâmî'nin, Refî-i Âmîdî'nin, Benlizade İzzet Mehmed Beğ'in, Vak'a-nüvis Muvakkıt-zade Mehmed Pertev'in, Za'fî'nin, (Sertkaya, 1971), Bahtî'nin, Lutfi'nin (Sertkaya, 1973), Sâfî'nin, Sultan I. Se-

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ykarasoy@gazi.edu.tr